
De betekenis van jeugdstijlen voor de politieke meningsvorming van jongeren

Joep de Hart en Jacques Janssen

1. Inleiding

Sinds de jaren zestig is de aandacht voor de grote culturele verscheidenheid binnen de jongerenwereld sterk toegenomen. Daarbij spelen de opkomst en popularisering van een opeenvolgende reeks jeugdstijlen een belangrijke rol. 'Sub-cultural styles have become the principal way in which the mass media report or visualise "youth"', meent Clarke zelfs (Clarke 1982: 184). De term 'sub-cultural style' is indicatief voor een verschuiving die is opgetreden in de visie op wat sedert lange tijd werd aangeduid als 'jeugdcultuur'.

Een der vroegste bronnen van het begrip jeugdcultuur is de rede die Gustav Wyneken op 30 oktober 1913 uitsprak onder de titel 'Was ist Jugendkultur' (Wyneken 1919; vgl. Masur 1965: 380). Wyneken bewoog zich in de traditie waarin de jeugdcultuur werd geplaatst tegenover het begrip 'Zivilisation', een traditie die werd voortgezet in de Duitse pedagogiek van de jaren twintig, waarin het begrip verder werd gemunt (Gillis 1980). Het is vooral via een artikel van Parsons (1942) dat het vanaf de Tweede Wereldoorlog een steeds grotere populariteit in de Amerikaanse sociologie krijgt. Parsons beschreef de 'jeugdcultuur' als een homogene set van ideeën en gedragingen die zich toespitsen op een generatieconflict met de 'volwassenencultuur' binnen de Amerikaanse samenleving. Hoewel Karl Mannheim reeds aan het eind van de jaren twintig in enkele befaamde essays de grote verscheidenheid binnen de jongerenwereld had beklemtoond (Mannheim 1928), blijven tot in de jaren zestig analyses van de jongerenwereld als een coherent en afzonderlijk domein binnen moderne samenlevingen de 'mainstream'-sociologie domineren (bij voorbeeld Tenbruck 1965; Coleman 1961). In de ogen van vele auteurs had de generatie waartoe men behoort, de klasse waaruit men afkomstig is verdrongen als basis van groepsvorming onder jeugdigen.

Vanaf de jaren zeventig ontstaat steeds meer kritiek op deze visie van een klassenloze en homogene jeugdcultuur, waarbij vooral de baanbrekende studie van Phil Cohen (1981, oorspr. 1972) naar de arbeidersjeugd van het Londense East End de aanzet geeft tot meer aandacht voor de pluriformiteit onder de jeugd, gepaard aan een hernieuwde aandacht voor de studie van jeugdstijlen vanuit de

begrippen subcultuur en klasse. De vertegenwoordigers van het Birminghamse Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS) hebben van daaruit een coherente theoretische en onderzoekstraditie opgebouwd (onder anderen Hall en Jefferson 1982; Willis 1978; Hebdige 1979). Daarin werd teruggegrepen op zulke uiteenlopende inspiratiebronnen als de traditie van de Chicago School in de jaren dertig, een reeks van studies naar gangs en delinquente jeugdgroepen (Thrasher 1927; Whyte 1955), de ideologiekritiek van Gramsci en de antropologie van Lévi-Strauss.

De Birminghamse school gaat ervan uit dat jeugdsbiculturen als de Teds, Mods, Rockers, Skinheads en Punks de manifestatie zijn van maatschappelijke tegenspraken binnen de arbeiderscultuur waaruit zij voortkwamen (aangeduid als de *parent culture*), tegenspraken die via een karakteristieke stijl tot een 'magische' oplossing worden gebracht. Langs illusoire weg en op imaginaire wijze worden aldus een sociale samenhang, gemeenschappelijke symbolen en groeps-solidariteit hervonden die in de oudercultuur verloren zijn gegaan (P. Cohen 1981; Brake 1980).

Bedacht moet worden dat hier te lande de meeste van de door het CCCS beschreven subculturele stijlen importstijlen zijn, iets dat ook voor de andere landen van het Europese vasteland geldt (vgl. Zinnecker 1982). Het feit dat vrijwel alle jeugdstijlen die in ons land opgeld doen, gemodelleerd zijn naar Engelse en Amerikaanse voorbeelden en via de massamedia en de mode-industrie zijn geïmporteerd, heeft een aantal belangrijke gevolgen. Eén gevolg is dat reeds met de eerste berichtgeving over nieuwe jeugdsbiculturen in de officiële pers direct een proces van inkapseling (Hebdige 1979: *incorporation*) start.¹ Aanvankelijk verschijnen de subculturen veelal als hetzij fascinerende exotica, hetzij de gevestigde orde bedreigende *folk devils* (Cohen 1973).

Alleen al het feit dat de eerste kennismaking via de kolommen en foto's van een krant of tijdschrift danwel het televisiescherm tot stand komt, ontdoet de confrontatie van haar scherpste kanten. Doorgaans blijft het niet bij signaleren, meestal gaat de beschrijving hand in hand met het aanreiken van interpretatieschema's aan de lezer of kijker, waarmee enerzijds het exotische vertrouwd wordt gemaakt, maar anderzijds de aanzet tot stereotypering en etikettering gegeven kan worden. Hand in hand hiermee gaat de commerciële exploitatie van de subculturele stijl, die aspecten van de uiterlijke verschijningsvorm van de stijl algemeen toegankelijk maakt. Na in 1976 nog een ware golf van morele verontwaardiging in de Britse pers te hebben veroorzaakt waren bij voorbeeld de kleding en insignes van de punk-subcultuur reeds in 1977 door elke oppassende scholier per postorderbedrijf te bestellen (Hebdige 1979). Via de invloed van de media en de omzetting door de mode-industrie tot commerciële massaproductie worden de subculturen ontkoppeld van hun oorspronkelijke sociale basis: de subculturen van Engelse arbeidersjongeren of Amerikaanse gettojeugd. Aldus

gaat een aanvankelijke *street culture* over in een *pop media culture* (Murdock 1974) en komt als kleding-, taal-, muziek- en omgangsstijl ook binnen het bereik van de middenklassejeugd. Ging het bij de oorspronkelijke vertegenwoordigers nog om een 'totale levensstijl', via de media wordt deze getransformeerd tot een 'nieuwe consumptiestijl' (Clarke 1982: 188).

De suggestie is nu dat de functie van de stijlen voor de nieuwe participanten daarmee is gereduceerd tot de mode van de dag. Niet langer drukken ze de gedeelde ervaringen van een duidelijk plaatsbare groep uit, maar vormen slechts de nieuwste rage onder een kooplustig publiek dat de platenwinkels, boutiques en uitgaanscentra van de steden frequenteert. Het is deze veronderstelling die tot vertrekpunt van analyse genomen zal worden. Inderdaad lijkt het zo te zijn dat subculturele stijlen doorgaans in de importlanden een sociaal meer 'vrijzwevend' karakter krijgen, maar zoals zal blijken houdt dit niet zonder meer in dat ze daarmee ook hun potentie als uitdrukkingwijze van de maatschappelijke en politieke identiteit van jongeren verliezen.

De probleemstelling luidt als volgt. Ondanks het feit dat de oorspronkelijke subculturele stijlen binnen de Nederlandse context vaak zijn 'losgeweekt' van hun oorspronkelijke sociale (klasse) basis en ogenschijnlijk voor de meeste hedendaagse jongeren inmiddels niet meer dan 'modes' of min of meer vluchtige 'rages' zijn, gaat het wel degelijk om belangrijke referentiepunten ter markering van de eigen identiteit. Wie zich bekent tot een bepaalde stijl en daarmee – zij het op afstand – de harde kern van 'full-time participanten' van een stijl als referentiegroep hanteert, plaatst zich daarmee tevens in politiek en maatschappelijk opzicht en wil daarmee iets uitdragen omtrent zijn ervaringen, levensloop, opvattingen, dromen en verwachtingen. Onze hoofdthese luidt dat de affiniteit van jongeren met een aantal jeugdstijlen, jeugdsbiculturen of jeugdgroepen in hoge mate indicatief is voor hun politieke oriëntatie, maatschappijvisie en waardenoriëntatie.

2. De onderzoeksgegevens

Steekproef. De te presenteren gegevens zijn ontleend aan een enquête die rond de jaarwisseling van 1985 op 1986 werd gehouden onder 288 jongeren uit de hoogste klassen van het VWO en de eerste studie jaren van het HBO- en universitair onderwijs. Het betreft een vervolgonderzoek op een eind 1983 uitgevoerd survey onder 5495 HAVO- en VWO-leerlingen. Centraal stonden daarin de levensbeschouwing en politieke attitude van de respondenten (De Hart 1990). In het vervolgonderzoek werd gewerkt met een combinatie van gesloten, half open en open vragen. De navolgende analyses blijven beperkt tot de uitkomsten van een aantal van de gesloten vragen.

Momenteel worden, in het kader van een NWO postdoc-project, dezelfde jongeren die in 1983 als middelbare scholieren in het onderzoek participeerden, andermaal ondervraagd (gemiddelde leeftijd inmiddels 23-24 jaar). Daarbij zal op een aantal punten de huidige levensbeschouwelijke en politieke attitude vergeleken kunnen worden met die rond het zestiende à zeventiende levensjaar.

Kijkend naar de kenmerken van de steekproef waarop dit artikel is gebaseerd (N = 288), kan de volgende karakterisering gegeven worden. In meerderheid woonden de respondenten nog thuis bij hun ouders (64%). Het ging iets vaker om vrouwen (58%) en bijna iedereen (92%) volgde destijds een opleiding. Ongeveer één derde bevond zich in de vijfde of zesde klas van het VWO; 45% was eerstejaars, 18% tweedejaars en 3% derdejaars van een vervolgopleiding. Met betrekking tot godsdienstige signatuur gaf 46% aan geen kerklid te zijn, 29% was rooms-katholiek en bijna een kwart lid van een der protestantse kerkgenootschappen.

Method. De opzet van het onderzoek dat in dit artikel besproken wordt, houdt het midden tussen de aanpak in twee eerdere onderzoeken naar jeugdstijlen en jeugdschubculturen. Sikkema (1987: 1988) construeerde een indeling in veertien 'psychografische stijlen', samengesteld uit waarden, muziekvoorkeuren en expressiepatronen. De categorisering kwam tot stand via statistische en theoretische criteria (met name factoranalyse). Zoals Sikkema het zelf stelt, knopen de door hem opgestelde 'psychografische stijlen' niet rechtstreeks aan bij de onderscheidingen die de door hem ondervraagde jongeren zelf maken (Sikkema 1987: 77). Sterker: daarnaar is niet eens geïnformeerd. Wat uiteindelijk steeds weer de doorslag geeft, zijn samenhangen in de scorepatronen van de jeugdigen op een aantal enquêtevragen, welke betrekking hebben op hun waarden, favoriete muziek en kleding. Kortom: niet de reactie van jongeren op concrete jeugdstijlen wordt bestudeerd, maar er wordt een aantal door de onderzoeker geconstrueerde gedragsclusters naar hun statistische betekenis beschreven. Dat een dergelijke benadering weinig succesvol is mag niet verbazen: 'De konklusie van de analyse was als volgt. Op basis van de gegevens van Jeugd '87 kunnen, in tegenstelling tot de verwachtingen, geen coherente en interpreteerbare clusters van de drie subdomeinen waarden, muziek en kleding/expressie worden gevonden (...)' (Sikkema 1987: 166).

In de tweede studie naar jeugdstijlen ligt het uitgangspunt ter andere zijde (Janssen en Prins 1991). Niet voor niets wordt daar het thema omschreven als 'jeugdschubculturen' in plaats van als 'psychografische stijlen'. De analysebasis ligt niet bij de correlatiematrixen van een aantal door de onderzoekers geconstrueerde gedragsindicatoren, maar in de concrete, observeerbare praktijken van de jongeren zelf. Vanuit de uiterlijke kenmerken van een achttal duidelijk identificeerbare jeugdgroepen (punks, disco's, voetbalsupporters, alternatievelingen

etc.) werden de respondenten geselecteerd. Aan vertegenwoordigers van elk van deze groepen werd vervolgens een vragenlijst voorgelegd.

De hier gehanteerde aanpak combineert beide procedures. Zoals ook bij Janssen en Prins, vormde niet louter statistische arbeid de leidraad tot de categorisering van de respondenten. Er is getracht een dergelijk operationalisme te vermijden door een aantal concrete groepsstijlen aan de ondervraagden voor te leggen, waarvan verondersteld mocht worden dat zij duidelijk herkenbare sociale wortels binnen hun leefwereld hebben – iets dat onder andere in de studie van Janssen en Prins is bevestigd. Anderzijds waren wij niet slechts geïnteresseerd in de subculturele kern en de ‘full-time’ vertegenwoordigers van de onderzochte groepsstijlen. Vanuit de geformuleerde probleemstelling luidde de vraag in hoeverre de betreffende groepsstijlen een rol spelen als referentiegroepen bij de vorming van opinies en gedragingen onder brede lagen van de (hoger opgeleide) jeugd, dat wil zeggen onder de ‘sympathisanten op afstand’. De meting van opinies en gedragingen vond plaats op vergelijkbare wijze als bij Sikkema. De uiteindelijke bepaling van het aantal groepsstijlen geschiedde analoog, door gebruikmaking van factoranalyse.

3. Uitkomsten

Om welke groepsstijlen gaat het precies? In totaal werden veertien stijlen geselecteerd, die merendeels werden ontleend aan een grootschalig survey dat in 1981 onder meer dan 1000 Westduitse jongeren werd gehouden (*Jugendwerk der Deutschen Shell* 1982). Tot de groepen behoren allereerst drie subculturen die een zekere traditie in het jeugdonderzoek vertegenwoordigen, te weten rockers, punkers en corpsstudenten. Vervolgens is er een zevental politiek gerichte groepen of bewegingen, voornamelijk uit het milieu van wat wel is aangeduid als de ‘nieuwe sociale bewegingen’: krakers, antikernenergieactivisten, vredesbeweging en milieubeweging, daarnaast groepen die een alternatieve leefwijze nastreven (bij voorbeeld landelijke communes die zelf hun voedsel verbouwen), politieke groepen die geweld gebruiken (als voorbeelden werden genoemd Rode Brigades en de RAF) en nationalistische of rechts-extreme jeugdgroepen. Ten slotte werd een aantal fan-groepen in het onderzoek opgenomen: voetbalfans, fans van popgroepen, motorfans en discofans.

Wanneer de populariteit van de groepen onder de respondenten (middelbare scholieren en jongeren die de middelbare school hebben doorlopen) vergeleken wordt met die bij het deel van de Duitse steekproef dat aldaar in 1981 het gymnasium bezocht, dan vallen grote verschillen te constateren. Vooral de sympathie voor de nieuwe sociale bewegingen blijkt bij de Duitse hoger opgeleide jeugd aanzienlijk groter dan bij de Nederlandse respondenten, een punt dat we verder laten rusten.

Tabel 1 laat zien hoeveel jongeren zich in het hier gepresenteerde onderzoek bekennen tot elk van de voorgelegde groepen en subculturen.

Er blijkt een grote behoefte te bestaan positie te kiezen ten aanzien van de voorgelegde groepen en groepsstijlen. Zoals uit de tabel valt te lezen, acht men zich in grote meerderheid met meerdere groepen tegelijk verwant. Niet alleen de drang tot identificatie met bepaalde groepen, maar ook die tot afwijzing van andere is massaal aanwezig onder de respondenten. Enkele cijfers ter illustratie: slechts 7% van de ondervraagden geeft te kennen zich met geen enkele van de veertien groepen verwant te voelen, vrijwel allen sympathiseren ze dus met minstens één ervan, waarbij 45% aangeeft dat er zelfs sprake is van een sterke verwantschap. Meer dan driekwart beschouwt zich als een geestverwant van meerdere groepen. Anderzijds noemen *alle* respondenten ten minste één groep die ze afwijzen, waarbij bijna driekwart zelfs vier of meer van de groepen verwerpt.

Alleen bij de 'nieuwe sociale bewegingen' van antikernenergie-, vredes- en milieubeweging is er sprake van wijd verspreide affiniteit. De overige trekken slechts minderheden onder de respondenten. De sympathie voor rechts-extreme groepen en groepen die geweld gebruiken is zelfs dermate gering dat de aantallen geen betrouwbare conclusies toelaten. Ze zullen dan ook niet verder in de bespreking worden meegenomen.

Tabel 1: Aantallen respondenten die zich als enigszins of sterk verwant beschouwen met de veertien jeugdstijlen of groepen

Groep	N	% van de totale steekproef (N = 288)
Nationalistische groepen, rechts-extreme jeugdgroepen	6	2
Politieke groepen die geweld gebruiken (b.v. Rode Brigades, RAF, enz.)	7	2
Motorfans	24	8
Rockers	29	10
Corpsstudenten	33	11
Voetbalfans	34	12
Punkers	38	13
Krakers	46	16
Discofans	64	22
Groepen met alternatieve leefwijze (b.v. landelijke communes die zelf hun voedsel verbouwen)	69	24
Fans van popgroepen	103	36
Tegenstanders van kernenergie	138	48
Vredesbeweging	164	57
Milieubeweging	193	68
Totaal: 948 identificaties met de 14 stijlen/groepen (gemiddeld 3.3 per persoon)		

Alvorens verder te gaan, wordt nu eerst een korte typering gegeven van de te analyseren groepen en groepsstijlen.

Voetbalfans, fans van popgroepen, discofans en motorfans. Wat bij volwassenen mogelijk louter de kwaliteit van een (vrijtijds)interesse verkrijgt, groeit bij jongeren al snel uit tot een hartstochtelijk verdedigd en begeerd cultobject, aldus Zinnecker (1982: 487). Jongeren zijn, sterker dan ouderen, geneigd zichzelf als niet slechts 'geïnteresseerd' in dergelijke objecten te beschouwen, maar zichzelf te kwalificeren als een 'fan' of 'aanhanger' ervan en het betreffende object, of het nu gaat om sport, dans of muziek, met een ware cultus te omgeven, ja zelfs met mythische connotaties te omkleden die zich kunnen uitstrekken tot de totale levenswijze.

De term disco verwijst naar de aanduiding discotheek. Het ontstaan van de disco-rage als internationaal verschijnsel ligt in de tweede helft van de jaren zeventig. Ontstaan onder homoseksuelen verbreidde zij zich vanuit Frankrijk en vooral Amerika. Films als *Saturdaynight Fever* (met het nieuwe idool John Travolta en de muziek van de Bee Gees) droegen daar sterk toe bij (Van Bork en Jacobs 1986).

De motorfans hebben hun oorspronkelijke basis in de 'motorgangs' van de rockers en hun symboliek van de 'lonesome rider'. Wat het voetbal betreft is het inmiddels usance in de wedstrijdverslagen uitgebreid te rapporteren over de gebeurtenissen die zich de betreffende zondag voltrokken rond de aanhang van zogenaamde risicoclubs als Feyenoord, Ajax, FC Utrecht en FC Den Haag (vgl. Ingham 1978). Net als de motor is ook het voetbal onderdeel van een echte mannenwereld. Zowel in Engeland als in ons land werd voetbal pas na verloop van tijd een echte arbeiderssport – in Nederland waarschijnlijk vanaf de jaren twintig (Miermans 1955). Volgens Brake (1980) symboliseert het voor veel arbeidersjongeren het verlangen naar statusstijging en de behoefte aan een eigen sociaal territorium met het daarmee verbonden etnocentrisme (zie ook Vleugeliers 1983). Vooral onder de zogenaamde skinheads, oorspronkelijk eind jaren zestig voortgekomen uit de mod-subcultuur, kan een amalgaam van clubfanatisme, agressie, racisme en haat tegen homoseksuelen en 'hippies' of 'studenten' worden aangetroffen (zie: Taylor en Wall 1978; Clarke en Jefferson 1978; Bucher en Pohl 1986: 99 e.v.).

Punkers en rockers. Het betreft hier – in de formulering van opnieuw Zinnecker (1982) – 'extraverte modestijlen' waarin de generatie-ervaring van jongerensubculturen wordt uitgedrukt via een bepaalde mode. Men merkt dat hier een Duitse auteur over de Duitse jongerenwereld schrijft, dat wil zeggen de jeugd van wat hierboven is aangeduid als een 'importland' van jeugdstijlen. Zowel de nadruk op het begrip generatie als de reductie van stijkenmerken tot mode wijzen in die richting.

In Engeland hebben beide stijlen een naam te verliezen als ware 'folk devils'.

De rockers vormden rond het midden van de jaren zestig de antipool van de mods. Ontstaan onder de ongeschoolde arbeidersjeugd vielen ze uiteen in 'hell's angels' en 'greasers'. De rockers waren sterk op gangs gericht en hanteerden agressieve mannelijkheidsnormen. Als cultobjecten fungeerden zware motoren en de vroege rock 'n roll van de jaren vijftig (onder anderen Cohen 1973; Willis 1978; Brake 1980).

De aanduiding punk refereert aan de zogenaamde punkrock, die later gepopulariseerd werd tot de meer commerciële Amerikaanse new wave. Volgens Brake (1980) appelleert de punkscene niet aan een duidelijke sociale klasse of subcultuur: zowel studenten aan de kunstacademies als arbeidersjongeren maken er deel van uit. In meer opzichten is het moeilijk van de punkstijl een typerend profiel te schetsen (Hebdige 1979): hedonisme, nihilisme, anarchisme en politiek radicalisme behoren alle tot de ideologie. Toch waren het vooral jeugdigen die zich in een slechte positie op de arbeidsmarkt bevonden en weinig vertrouwen stelden in hun toekomst, die de stijl als eerste omarmden. Vanaf het ontstaan in de loop van 1976 werden anti-intellectualisme, fatalisme, seksueel fetisjisme en anarchistische rebellie in een explosief mengsel via de stijl uitgedragen. Te oordelen naar de reacties in de pers is waarschijnlijk sedert de dagen van de vechtpartijen tussen mods en rockers van geen enkele stijl meer zo'n shockerend effect uitgegaan op de burgerlijke waarden en standaarden van de 'goede smaak'.

Nationalistische/rechts-extreme jeugdgroepen en politieke groepen die geweld gebruiken. Hier gaat het om splintergroepjes, die echter in het afgelopen decennium buitengewoon veel internationale aandacht hebben gekregen van overheidsinstanties en massamedia. In de tabellen zal verder gesproken worden van 'rechts-extremen' en 'politieke gewelddigroepen'. 'Het perspectief van teleurgestelde, rancuneuze jongeren met rechtsgekleurde opvattingen is in Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog een nieuw verschijnsel', menen Hagendoorn en Janssen (1983: 136). Tegelijkertijd heeft het koketteren met rechts-extreme denkbelden al een langere traditie. Daarbij kan onder andere aan 'angry young men', niet zelden van gegoede katholieke huize, als Michel en Wichman worden gedacht, die in de jaren dertig allerlei vormen van crypto-fascisme propageerden (Hagendoorn en Janssen 1983: 36-38).

Krakers, tegenstanders van kernenergie, vredesbeweging, milieubeweging en groepen met alternatieve leefwijze. De vier eerstgenoemde groepen zijn loten aan de stam van de zogeheten 'nieuwe sociale bewegingen' (Sociaal en Cultureel Planbureau 1982: 264-265; 1986: 406 e.v.; 1988: 403, 404-406). De bewegingen vormen sociale kristallisatiepunten binnen een tamelijk diffuus en rijk geschaakt maatschappijkritisch of tegencultureel milieu. Rondom concrete, actuele politieke issues als woningnood, kernenergie, de bewapeningswedloop en milieubeheer vormen zich – vaak op ad hoc-basis – van daaruit actiegroepen en

collectieve bewegingen. Voor de kraakbeweging geldt dat zich daarnaast vanuit dergelijke gemeenschappelijke doelstellingen een tamelijk stabiele infrastructuur in de centra van de grote steden heeft geformeerd (met als meest opvallend, internationaal voorbeeld wellicht de Berlijnse wijk Kreuzberg). De groepen die een alternatieve leefwijze nastreven, worden in de tabellen aangeduid als 'de alternatievelingen'. Ze hebben lange, historische wortels, die teruggaan op de kloosterorden en de utopische gemeenschappen vanaf de zestiende eeuw (Schreuder 1981). Beperkt men zich tot de naoorlogse periode, dan kunnen onder anderen de beatniks en subculturele bohémiens van de jaren vijftig en de hippie-tegencultuur uit de tweede helft van de jaren zestig en zeventig als de meest directe voorlopers worden beschouwd.

Corpsstudenten. Deze categorie werd geselecteerd met het oog op de onderzoekspopulatie die immers overwegend uit (toekomstige) studenten is samengesteld. De corpora bestaan binnen de studentenwereld sinds mensenheugenis. Harmsen (1975 [1961]: 16) rekent hen tot de oudste jongerenorganisaties. In de loop van de vorige eeuw ontstaan vanuit de organisatie van ontgroeningsrituelen, rekruteren zij traditioneel uit de hoogste maatschappelijke statusmilieus. Van meet af aan vormden de corpora een eigen, afzonderlijke subcultuur binnen de Nederlandse en na ongeveer 1875 ook binnen de universitaire samenleving. Ook sinds de roerige jaren rond 1970 hebben zij getracht dit karakter, met de nodige concessies, zoveel mogelijk te behouden (Janssen 1980). Inmiddels is er zelfs sprake van een opmerkelijke opleving van de corpscultuur (voor nadere informatie: Janssen 1991: 12-23).

Identificatie met groepsstijlen. Het zij benadrukt dat er geen uiterlijke kenmerken zijn onderzocht en dat de gegevens evenmin worden ontleend aan observaties van feitelijke gedragingen. Het gaat om 'self-reported behavior'. De interesse gaat uit naar de relatie van de genoemde jeugdstijlen met meer algemene maatschappelijke en politieke opvattingen. Via een eenvoudige vraag is getracht de identificatie met een groepsstijl te achterhalen. De respondenten werd verzocht aan te geven in hoeverre zij zich verwant voelen met in het totaal veertien groepsstijlen.

Theoretisch kunnen met betrekking tot de groepsstijlen 'feitelijke participanten' onderscheiden worden van wat men zou kunnen betitelen als 'stijl-sympathisanten'. Wil men de *feitelijke participanten* op het spoor komen, dan zal men verder moeten gaan dan het verzamelen van informatie die louter betrekking heeft op de affiniteit met een bepaalde stijl. Via gedragsobservaties en nadere ondervraging zal vastgesteld moeten worden of de identificatie beperkt blijft tot geestverwantschap danwel onomwonden naar voren treedt in duidelijk herkenbare gedragingen ofwel 'actual behavior' (zie Janssen en Prins 1991). Gaat het daarentegen om wat hier wordt aangeduid als de *stijl-sympathisanten*, dan heeft

men te maken met een grotere groep. Deze blijft niet beperkt tot de 'harde kern' van een groepsstijl. Ze omvat tevens de vaak talrijke schare van jeugdigen waarvoor de betreffende groepsstijl niet het uitgangspunt voor het dagelijkse doen en laten is, maar wel – op meer gedistantieerde wijze – als oriëntatiepunt fungeert in de zelfperceptie en het handelen. Bij de stijl-sympathisanten gaat het, met andere woorden, eerder om een 'affiniteit op afstand', waarbij de feitelijke participanten doorgaans als referentiegroep gehanteerd worden.

Nadere bespreking van de stijlgroepen: drie clusters. Als eerste analyseresultaat worden de uitkomsten besproken van een principale componentenanalyse die op de veertien groepen is uitgevoerd. Geconstateerd werd dat verreweg de meeste jongeren zich verwant achten met meerdere van de groepen tegelijk. Dit gekoppeld aan het gegeven dat er tevens massaal sprake is van uitgesproken vijand-

Tabel 2: Uitkomsten van een principale componentenanalyse met drie factoren en oblique rotatie (alleen ladingen $\geq .20$ zijn in de tabel opgenomen) en gemiddelde scores van de respondenten op de veertien groepen (1: wijs ik sterk af <-> 5: voel ik me sterk mee verwant)

Groepsstijlen	Factoren			$\bar{X}$ (1<->5)
	1. maatschappij- kritische groepen	2. apolitieke fanstijlen	3. conservatieve stijlen	
Vredesbeweging	.95			3.6
Antikernenergie beweging	.89			3.4
Milieubeweging	.89			3.9
Krakers	.65		(-.29)	2.4
Alternatievelingen	.64			3.0
Punkers	.54		(-.32)	2.6
Motorfans		.81		2.7
Fans van popgroepen		.69		3.3
Rockers		.68		2.7
Discofans		(.24)	.76	2.9
Politieke geweldgroepen		(.23)	-.60	1.3
Corpsstudenten	(-.25)		.55	2.6
Voetbalfans		.40	.53	2.6
Rechts-extremen			.33	1.4
% verkl. variantie	32.9	15.1	8.4	
Totaal verkl. variantie: 57%				

beelden ten aanzien van andere groepen, doet de vraag rijzen of er soms sprake is van groepsclusters die in de ogen van de respondenten elkaars antipoden zijn. Zoals tabel 2 laat zien is er sprake van drie afzonderlijke factoren of clusters.

Bij het eerste cluster (factor 1) gaat het om een aantal groepen dat kritisch staat tegenover (onderdelen van) de politieke en maatschappelijke status-quo en gericht is op het bewerkstelligen van veranderingen daarin. Zowel de vredes-, antikernenergie-, milieu- en kraakbeweging als de groepen die een alternatieve leefwijze nastreven, kunnen als maatschappijkritisch worden omschreven – zij het vermoedelijk niet alle in even radicale zin. De 'alternatieve gemeenschappen' (Schreuder 1981) staan eigenlijk enigszins apart, omdat ze zich uit de samenleving terugtrekken en daarbij een utopie trachten te verwirkelijken. Ten slotte maakt ook de punk-subcultuur deel uit van het cluster maatschappijkritische groepen.

Het merendeel van de groepen uit het derde cluster (factor 3) wordt in de jeugdliteratuur doorgaans omschreven als conservatieve stijlen (*Jugendwerk der Deutschen Shell* 1982), vooral waar het gaat om discofans, corpsstudenten en rechts-extreme jeugdgroepen. Ook voetbalsupporters vertegenwoordigen een overwegend conservatieve stijlrichting, maar zijn voor een belangrijk deel tevens tot het tweede cluster te rekenen. De politieke groepen die geweld gebruiken, zijn het moeilijkst te plaatsen. Onder de conservatieve groepen fungeren zij voornamelijk als vijandgroep. De factoren 1 en 3 zijn elkaar wederzijds uitsluitende extremen: $r F1, F3 = -.38$.

In tegenstelling tot de voorafgaande lijkt er bij de groepen die hoog laden op factor 2 geen sprake te zijn van een duidelijk politieke dimensie. Ze staan op zichzelf als een duidelijke aparte dimensie ($r F1, F2 = .09$ en $r F2, F3 = .08$) en zijn geformeerd rond cultobjecten als de motor, popmuziek en rock 'n roll; reden waarom ze werden betiteld als apolitieke fan-stijlen.

Uit de gemiddelde scores op de groepen valt op te maken dat de milieu-, vredes- en antikernenergiebeweging het meest populair zijn onder de jongeren. Extremistische groepen als de politieke groepen die geweld gebruiken en nationalistische jeugdgroepen worden daarentegen sterk afgewezen.

Bij de maatschappijkritische stijlen is er sprake van een cluster van onderling sterk samenhangende stijlen: de item-rest correlaties liggen alle boven .57. Zoals al is opgemerkt vormen de stijlgroepen van de clusters 1 en 3 duidelijk elkaars antipoden. Het sterkste contrast met de maatschappijkritische groepen van cluster 1 kan worden gevonden bij de jongeren die zich verwant achten met de corpsstudenten of de discofans. De drie stijlgroepen uit cluster 2 vallen buiten de dimensie waarop de eerste twee clusters ingedeeld kunnen worden: de samenhangen met deze zijn vrijwel steeds tamelijk gering of niet significant.

Vervolgens zullen de groepsstijlen in verband worden gebracht met een aantal aspecten van de politieke attitude van de respondenten. Alle gebruikte schalen

lopen van 1 (= laag) tot 5 (= hoog) en worden, in zoverre dit niet in de tabellen is gebeurd, beschreven in de bijlage. Op twee wijzen worden groepsstijl en politieke attitude met elkaar in verband gebracht. In de eerste plaats staat in de tabellen per groepsstijl de *correlatie* weergegeven tussen de mate van instemming c.q. afwijzing met elk der stijlen en de score op een schaal die beoogt het betreffende attitude-aspect te meten. Daarmee is de voorspelbaarheid vastgesteld van het attitude-aspect vanuit de houding tegenover een groepsstijl. Daarnaast is eveneens in elke tabel de *gemiddelde score* vermeld van degenen die zich verwant achten met een groepsstijl (in het bovenstaande betiteld als de stijl-sympathisanten), waardoor verschillen tussen de groepsstijlen in beeld komen.

Achtereenvolgens passeren de revue: de partijvoorkeur van de respondenten en hun score op een aantal politieke opvattingsschalen, de evaluatie van de ondervraagden van de huidige samenleving en hun vertrouwen in nationale en internationale politieke instituties, de wijze waarop zij de ontwikkeling van de Nederlandse samenleving beoordelen, en ten slotte hun waardenoriëntatie en opvattingen over vrouwenemancipatie en individuele vrijheden.

Politieke opvattingen en voorkeuren. De uitkomsten in tabel 3 vormen een validering voor de benoeming van de in tabel 2 gepresenteerde factoren. De maatschappijkritische groepen hebben een voorkeur voor linkse partijen, waarbij de achterban van de drie grootste groepen (vredes-, antikernenergie- en milieubeweging) ongeveer even vaak op klein links als op de sociaal-democraten stemt en die van de krakers, groepen met een alternatieve leefwijze en de punkers zich concentreert op de kleine linkse partijen. De conservatieve groepsstijlen vormen een duidelijke antipode: onder de discofans en corpsstudenten is de VVD de meest populaire partij. De voetbalfans zijn niet te plaatsen binnen één specifiek partijmilieu, klein links en de sociaal-democraten zijn onder hen even sterk vertegenwoordigd als het CDA en de VVD. De resterende drie fan-stijlen zijn eveneens moeilijk te plaatsen, al gaat de voorkeur van de motorfans overwegend uit naar het CDA of de VVD en die van de rockers overwegend naar een linkse partij. De correlaties met de partijvoorkeur liggen voor al de maatschappijkritische groepen zeer hoog en zijn ook voor de discofans en corpora aanzienlijk.

Vervolgens werd de stijlvoorkeuren aan een vijftal ideologische opvattingsschalen gerelateerd, ontleend aan een eerder onderzoek onder ongeveer 5000 middelbare scholieren (Hagendoorn en Janssen 1983: 82-94).

Niet alleen de partijvoorkeur van de ondervraagden, ook de mate waarin ze linkse of rechtse politieke opvattingen onderschrijven is in hoge mate voorspelbaar vanuit hun houding tegenover de maatschappijkritische groepen enerzijds en discofans en corpsstudenten anderzijds. De sympathisanten met de nieuwe sociale bewegingen en de punkers hebben relatief linkse politieke opvattingen en staan vaker afwijzend tegenover rechtse politieke ideeën. Voor wie zich als een

Tabel 3: De groepsstijlen en voorkeur voor een politieke partij

Leesinstructies: in het eerste verticale blok van de tabel staat de correlatie van de houding tegenover een groepsstijl en de voorkeur voor een rechtse politieke partij; in het tweede verticale blok de gemiddelde score van de geestverwanten van een bepaalde groepsstijl op de partijvoorkeurschaal en de standaardafwijking voor de betreffende categorie jongeren; in het derde verticale blok ten slotte vindt men de percentages geestverwanten van een bepaalde groepsstijl met respectievelijk een voorkeur voor klein links, de sociaal-democraten, het CDA, de VVD en klein rechts. Een voorbeeld: de houding tegenover de vredesbeweging is sterk negatief gecorreleerd ($r = -.76$) met de mate waarin de voorkeur wordt gegeven aan een rechtse politieke partij; geestverwanten van de vredesbeweging nemen gemiddeld een linkse positie in op de partijvoorkeurschaal ($\bar{X} = 1.7$) en verschillen dienomtrent onderling ook betrekkelijk weinig van mening ($s = .85$). Bijna de helft (46%) van de geestverwanten van de vredesbeweging prefereert een kleine linkse partij en 41% geeft de voorkeur aan een sociaal-democratische partij, slechts 7% heeft een voorkeur voor het CDA en nog eens 7% voor de VVD, geen enkele geestverwant is genegen op een kleine rechtse partij te stemmen.

	Pearson r ($p < .05$)	$\bar{X}$	s	1 klein links	2 sociaal demo- craten	3 CDA	4 VVD	5 klein rechts
<i>(1) Maatschappijkritische groepen:</i>								
Vredesbeweging	-.76	1.7	.85	46	41	7	7	-
Antikernenergiebew.	-.83	1.6	.74	51	41	4	4	-
Milieubeweging	-.63	2.0	1.1	38	35	11	16	-
Krakers	-.64	1.5	.75	58	37	-	5	-
Alternatievelingen	-.52	1.6	1.0	62	23	4	11	-
Punkers	-.53	1.3	.44	74	26	-	-	-
Pol. geweldgroepen	(-.35)	(1.5)	(.55)	(50)	(50)	(-)	(-)	(-)
<i>(2) Conservatieve groepen:</i>								
Discofans	.40	3.2	.96	2	31	13	54	-
Corpsstudenten	.49	3.3	1.0	8	16	12	64	-
Voetbalfans	.16	2.7	1.1	15	37	15	33	-
Rechts-extremen	(.33)	(3.8)	(.41)	(-)	(-)	(17)	(83)	(-)
<i>(3) Apolitieke groepen:</i>								
Motorfans	n.s.	2.9	1.1	12	24	24	41	-
Fans popgroepen	n.s.	2.6	1.1	19	34	12	34	-
Rockers	-.14	2.4	1.1	25	38	12	25	-
<i>Allen</i>								
(N = 288)	***	2.5	1.2	27	26	15	31	-
Klein links: PSP, PPR, CPN, EVP en SP								
Sociaal-democraten: PvdA en D66								
Klein rechts: SGP, GPV, RPF en CP								

Tabel 4: De stijlgroepen en vijf politieke attitude-aspecten (1: laag <-> 5: hoog)

Leesinstructie voor deze tabel en de tabellen 5, 6 en 7: per schaal zijn twee kolommen in de tabel opgenomen; in de eerste kolom staat de correlatie van de houding tegenover een groepsstijl en de score op de betreffende schaal, in de tweede kolom de gemiddelde score van de geestverwanten van een bepaalde groepsstijl op die schaal. Een voorbeeld: de houding tegenover de vredesbeweging is sterk positief gecorreleerd ($r = .63$) met de mate waarin men linkse politieke opvattingen onderschrijft en geestverwanten van de vredesbeweging hebben een gemiddelde score van 2.8 op de rechtse politieke opvattingen schaal.

Groepen	Schalen:									
	Linkse opvattingen		Rechtse opvattingen		Autoritarisme		Etnocentrisme		Rechts-extremisme/racisme	
	r	X	r	X	r	X	r	X	r	X
<i>(1) Maatschappijkritische groepen:</i>										
Vredesbew.	.63	2.8	-.47	2.6	-.48	2.2	-.38	1.5	-.45	1.7
Antikernen.	.64	2.9	-.49	2.5	-.44	2.1	-.38	1.5	-.49	1.6
Milieubew.	.50	2.6	-.40	2.6	-.37	2.3	-.37	1.6	-.34	1.8
Krakers	.58	3.2	-.52	2.2	-.39	1.9	-.47	1.5	-.41	1.5
Alternatievel.	.44	3.0	-.43	2.2	-.36	2.0	-.36	1.5	-.25	1.7
Punkers	.50	3.4	-.47	2.0	-.36	1.7	-.48	1.5	-.37	1.5
Pol. geweld	(.37)	(3.5)	-.27	(2.2)	-.17	(1.7)	-.24	(1.3)	-.22	(1.6)
<i>(2) Conservatieve groepen:</i>										
Discofans	-.32	2.0	.30	3.1	.19	2.7	.29	2.1	.12	2.1
Corpsstud.	-.43	1.8	.35	3.0	.24	2.9	.40	2.1	.20	2.1
Voetbalfans	-.10	2.4	.14	3.0	n.s.	2.6	.17	2.0	n.s.	2.1
Rechts-extr.	(-.21)	(1.6)	.29	(3.8)	.43	(2.9)	.21	(3.2)	.32	(2.6)
<i>(3) Apolitieke groepen:</i>										
Motorfans	n.s.	2.2	.15	2.9	.10	2.7	n.s.	2.2	n.s.	2.2
Fans popgr.	n.s.	2.4	n.s.	2.9	.13	2.4	n.s.	1.9	n.s.	1.9
Rockers	.12	2.6	n.s.	3.0	n.s.	2.4	n.s.	2.0	n.s.	2.1

Linkse politieke opvattingenschaal (item rest $\geq .56$; $\alpha = .85$; $X = 2.3$; $s = .94$)

Rechtse politieke opvattingenschaal (item rest $\geq .42$; $\alpha = .71$; $X = 2.8$; $s = .84$)

Autoritarisme schaal (item rest $\geq .30$; $\alpha = .66$; $X = 2.4$; $s = .81$)

Etnocentrisme schaal (item rest $\geq .38$; $\alpha = .81$; $X = 1.8$; $s = .81$)

Rechts-extremisme/racismeschaal (item rest $\geq .34$; $\alpha = .71$; $X = 1.9$; $s = .62$)

geestverwant beschouwt van de disco's of corpsstudenten geldt het omgekeerde. De laatste groepen scoren ook significant hoger op de autoritarisme-, etnocentrisme- en rechts-extremisme/racisme-schalen. Daarbij kan worden aangetekend dat juist de (jeugdige) voetbalfans in de publiciteit vaak model staan voor een groep met bij uitstek rechts-extreme sympathieën. De tabel doet vermoeden dat hierbij de houding van een deel der supporters stigmatiserend heeft gewerkt voor

de hele groep. Door de bank genomen komt de betreffende categorie jongeren, althans in de onderhavige steekproef (van jongeren met een hogere opleiding!), niet naar voren als een uitzonderlijk ethnocentrische of rechts-extreme groepering. Op de meeste punten zijn de verschillen het grootst tussen aan de ene kant de punkers en aan de andere kant de discofans en corpsstudenten.

Maatschappijvisie en vertrouwen in maatschappelijke instituties. De evaluatie van de ondervraagden van de huidige samenleving hebben we geprobeerd te achterhalen door ze te confronteren met een twaalfstal stellingen over 'de huidige, moderne samenleving zoals die zich in ons land en in het Westen in de 20e eeuw heeft ontwikkeld'. Sommige van de stellingen drukten positieve waardering uit, andere juist kritiek en verwerping. De respondenten werd verzocht hun mate van instemming met betrekking tot elk van de stellingen op een 5-puntsindex aan te kruisen. Een factoranalyse bracht aan het licht dat de beoordeling van de samenleving uiteenvalt in twee betrekkelijk afzonderlijke clusters van uitspraken, waarbij de eerste indicatief is voor instemming, de tweede voor verwerping van de moderne samenleving. Op basis hiervan werden twee schalen geconstrueerd, waarvan de eerste betrekking heeft op de onderschrijving van een aantal negatieve en de tweede van een aantal positieve aspecten van de moderne samenleving. De items waaruit de schalen zijn opgebouwd, vindt men in de bijlage.

Het vertrouwen in nationale en internationale politieke instituties werd gemeten door de respondenten een lijst van twintig instellingen, organisaties en categorieën personen voor te leggen met daarachter zes antwoordcategorieën, lopend van 1 ('heb ik veel vertrouwen in') tot 5 ('heb ik geen vertrouwen in') en een conditionele categorie ('dat hangt ervan af'). Via enkele factoranalyses kwamen we uiteindelijk tot een tweedeling. Enerzijds de internationale instituties en organisaties die niet direct deel uitmaken van de nationale politiek (de NAVO, de EEG, de regering van de VS, de regering van de USSR, het leger en de politie), en anderzijds onderdelen van het Nederlands politiek stelsel (de politieke partijen, de Tweede Kamer, de meeste politici, de vakbonden, pers, radio en t.v.). Het vertrouwen in nationale en internationale instituties is in kaart gebracht via de schalen die men onder in de tabel beschreven vindt.

Ten slotte werd nog gebruik gemaakt van een schaal die beoogt de mate van wantrouwen ten aanzien van de officiële politiek en het huidig maatschappelijk bestel te meten en waarvan de items worden beschreven in de bijlage.

Hoewel minder groot dan op het punt van de partijvoorkeur, zijn de verschillen ook wat betreft het vertrouwen in nationale en internationale instituties en het vertrouwen ten aanzien van onderdelen van de nationale status-quo aanzienlijk. Andermaal komen de punkers en in mindere mate de krakers aan de ene kant, de discofans en corpsstudenten aan de andere kant als de twee grote tegenpolen naar voren.

Tabel 5: Correlaties tussen de houding ten aanzien van de groepsstijlen en de score op een vijftal schalen die betrekking hebben op de maatschappijvisie en het vertrouwen in maatschappelijke instituties, alsmede de gemiddelde score van de stijlsympathisanten op de schalen (1: laag <-> 5: hoog)

Groepen	Schalen:									
	Onder-schrijving negatieve aspecten van de moderne samenleving		Onder-schrijving positieve aspecten van de moderne samenleving		Vertrouwen in internationale instituties		Vertrouwen in nationale instituties		Politiek wantrouwen	
	r	X	r	X	r	X	r	X	r	X
<i>(1) Maatschappijkritische groepen:</i>										
Vredesbew.	.33	2.9	-.29	2.9	-.66	2.5	-.44	2.7	.46	3.4
Antikernen.	.38	3.0	-.35	2.9	-.70	2.4	-.50	2.6	.48	3.4
Milieubew.	.26	2.8	-.21	3.0	-.57	2.6	-.43	2.7	.38	3.3
Krakers	.34	3.1	-.25	2.9	-.62	2.1	-.47	2.3	.45	3.7
Alternatievel.	.31	3.0	-.26	2.8	-.50	2.3	-.35	2.6	.34	3.5
Punkers	.25	3.2	-.25	2.6	-.57	1.9	-.44	2.3	.36	3.7
Pol. geweld	(.17)	(3.5)	-.29	(2.1)	-.28	(2.4)	-.15	(3.1)	.25	(4.2)
<i>(2) Conservatieve groepen:</i>										
Discofans	-.16	2.6	-.15	3.2	.39	3.4	.32	3.1	-.27	2.9
Corpsstud.	-.19	2.5	.28	3.3	.47	3.4	.46	3.3	-.41	2.7
Voetbalfans	n.s.	3.0	n.s.	3.1	.17	3.0	.21	2.9	n.s.	3.2
Rechts-extr.	(n.s.)	(2.6)	.16	(3.4)	.36	(4.1)	.26	(3.5)	-.15	(3.0)
<i>(3) Apolitieke groepen:</i>										
Motorfans	n.s.	2.7	n.s.	3.3	.15	3.2	n.s.	3.1	n.s.	3.1
Fans popgr.	n.s.	2.7	n.s.	3.1	n.s.	3.0	n.s.	2.9	n.s.	3.2
Rockers	n.s.	2.7	n.s.	3.0	n.s.	3.1	n.s.	3.1	n.s.	3.3

Onderschrijving negatieve aspecten van de moderne samenleving (item rest $\geq .32$; alpha = .55; X = 2.7; s = .67)

Onderschrijving positieve aspecten van de moderne samenleving (item rest $\geq .32$; alpha = .52; X = 3.1; s = .72)

Vertrouwen in internationale instituties: (item rest $\geq .41$; alpha = .80; X = 2.9; s = .85)

Vertrouwen in nationale instituties: (item rest $\geq .43$; alpha = .85; X = 2.9; s = .68)

Politiek wantrouwen: wantrouwen ten aanzien van het politiek en maatschappelijk bestel (item rest $\geq .40$; alpha = .84; X = 3.2; s = .69)

Instemming met de maatschappijkritische groepen gaat gepaard met een negatief oordeel omtrent de huidige samenleving en minder instemming met de status-quo, met veel minder vertrouwen in nationale en vooral internationale instituties, en met een groter wantrouwen ten aanzien van het functioneren van

onderdelen van het vigerend maatschappelijk bestel. De geestverwanten van discofans en corpsstudenten vormen daarvan het spiegelbeeld. De correlaties liggen hier opnieuw duidelijk lager, maar in het algemeen kan bij deze jongeren gesproken worden van een relatief positief beeld van de huidige samenleving en weinig maatschappijkritiek, meer vertrouwen in nationale en internationale instituties en organisaties en minder wantrouwen ten aanzien van het bestaand sociaal systeem.

Cantril-schaal. De veronderstelling ligt voor de hand dat de beoordeling van de bestaande samenleving direct verbonden is met de inschatting van de maatschappelijke ontwikkelingen die in de nabije toekomst zijn te verwachten. Met betrekking tot het laatste werd gebruik gemaakt van een Nederlandse versie van de 'self-anchoring striving scale' van Headley Cantril (Kilpatrick en Cantril 1960; Cantril 1965; vgl.: Janssen en Voestermans 1978: 246 e.v., 295 e.v.). Deze schaal vormt een elegante combinatie van een kwalitatieve en een kwantitatieve vraagstelling. Bij de Cantril-schaal wordt de respondent eerst uitgenodigd een omschrijving van de toekomst van de samenleving te geven wanneer deze zich zo positief mogelijk zou ontwikkelen; vervolgens wordt gevraagd hetzelfde te doen wanneer men zich de ontwikkeling zo negatief mogelijk voorstelt. Daarop aansluitend wordt de respondenten een ladder aangeboden, lopend van 1 (maximaal negatief) tot en met 10 (maximaal positief) en wordt gevraagd daarop de 'score' aan te geven van respectievelijk de samenleving op dit moment, de samenleving vijf jaar geleden en de samenleving over vijf jaar. De navolgende rapportage blijft beperkt tot de uitkomsten op het laatste onderdeel van de procedure, de toekenning van de ladderscores.

De tabel laat zien dat er een belangrijk verschil bestaat tussen de maatschappijkritische en de conservatieve groepen. Waar de ontwikkeling van de Nederlandse samenleving zich voor de sympathisanten van elk der maatschappijkritische groepen – maar vooral de krakers – in een dalende lijn bevindt (zij heeft zich de afgelopen jaren verslechterd en dit zal op korte tijd niet verbeteren), is zij voor de conservatieve groepen van een stabiel en gematigd positief karakter. Daarnaast stellen we vast dat de verbondenheid met de groepsstijlen duidelijk samenhangt met het beeld van de huidige en de toekomstige samenleving, maar niet of minder met dat van de samenleving in vroegere dagen.

In een onderzoek onder universitaire studenten begin jaren zeventig bleek een tegengestelde trend (Janssen en Voestermans 1978: 345-347). Terwijl rechtse studenten een positieve visie hadden op het verleden, was de terugblik voor linkse studenten negatief. Naar de toekomst bleek er nauwelijks verschil in waardering: de correlatie tendeerde naar nul. In de hier gepresenteerde gegevens zijn de correlaties juist voor het verleden steeds ongeveer nul!² Vanwaar deze opmerkelijke ommekeer? De interpretatie zou kunnen luiden dat de links-politieke

Tabel 6: De stijlgroepen en waardering van de Nederlandse samenleving in verleden, heden en toekomst

Groepen	Inschatting van de Nederlandse samenleving (1: max. negatief <-> 10: max. positief)					
	5 jaar geleden		op dit moment		over 5 jaar	
	r	X	r	X	r	X
<i>(1) Maatschappijkritische groepen:</i>						
Vredesbew.	n.s.	5.9	-.25	5.3	-.28	5.1
Antikernen.	n.s.	5.9	-.33	5.2	-.34	5.0
Milieubew.	n.s.	5.9	-.18	5.4	-.22	5.3
Krakers	n.s.	5.9	-.31	4.8	-.36	4.3
Alternatievel.	-.26	5.5	-.39	5.0	-.43	4.7
Punkers	-.21	5.5	-.32	4.7	-.34	4.3
Pol. geweld	(n.s.)	(6.0)	n.s.	(5.0)	-.12	(4.2)
<i>(2) Conservatieve groepen:</i>						
Discofans	.24	6.2	.35	6.1	.35	6.4
Corpsstud.	n.s.	5.9	.36	6.2	.32	6.3
Voetbalfans	n.s.	6.3	n.s.	5.7	.15	5.9
Rechts-extr.	—	—	—	—	—	—
<i>(3) Apolitieke groepen:</i>						
Motorfans	n.s.	5.6	n.s.	5.8	.21	6.0
Fans popgr.	n.s.	6.1	.22	5.9	.29	6.1
Rockers	n.s.	6.2	n.s.	5.8	n.s.	5.6

ideologie inmiddels pessimistisch gestemd is. Niet alleen is de hoop op een verbetering opgegeven, er wordt in de nabije toekomst zelfs een lichte verslechtering van omstandigheden verwacht. De rechtse wijze van denken heeft, zo lijkt het, althans één kenmerk van conservatisme afgezworen: de relatief hoge waardering voor het verleden, die in de gegevens uit de jaren zeventig nog naar voren komt, is inmiddels verdwenen. Het lijkt er dus op dat de betekenis van de politieke stromingen onder jongeren niet alleen kwantitatief maar ook kwalitatief veranderd is. Niet alleen is de belangstelling voor links afgenomen en voor rechts toegenomen; beide begrippen hebben bovendien een andere inhoud gekregen.

Waardenoriëntatie en opvattingen over de rolverdeling tussen de seksen. Ten slotte werd nog de waardenoriëntatie van de respondenten in de analyse betrokken. In het totaal vijfenveertig 'zaken, doelen of waarden die je in je leven kan proberen te bereiken' werden aan de jongeren voorgelegd, waarbij ze verzocht werden per waarde aan te geven hoe belangrijk deze voor hen was. Na een aantal voorbereidende analyses werd uiteindelijk besloten 28 van de waarden in

de schaalconstructies te betrekken. Zij vielen uiteen in vier afzonderlijke clusters. De eerste twee clusters vormen twee onderling sterk gecorreleerde dimensies binnen wat werd betiteld als het burgerlijk waardenpatroon. Het betreft respectievelijk 'burgerlijkheid als persoonlijke moraal' en 'burgerlijkheid als economische moraal'. De overige waardenpatronen staan meer op zichzelf en worden aangeduid als 'zorg voor anderen' en 'zelfontplooiingsideologie'. Bij de 'burgerlijkheid als persoonlijke moraal' gaat het om het hebben van een fijn gezin, een goed staatsburger zijn, hoffelijk en beleefd zijn, spaarzaamheid, stipt en precies zijn. Bij de 'burgerlijkheid als economische moraal' om het leveren van goede prestaties en het vooruitkomen in opleiding en beroep, prettig werk met een redelijk salaris, het ontwikkelen van een persoonlijkheid die gezag uitstraalt en invloed heeft op mensen, een gerieflijk leven met financiële zekerheid, en zo groot mogelijke technisch-wetenschappelijke vooruitgang. Onder het kopje 'zorg voor anderen' vatten we de volgende waarden samen: je inzetten voor de gemeenschap, een beroep hebben waarin je ook voor andere mensen iets kunt doen, anderen helpen, jezelf kunnen opofferen voor anderen, vergevingsgezindheid. Elementen van de 'zelfontplooiingsideologie' zijn ten slotte: zich een vrij mens voelen – vrij en onafhankelijk, een opwindend en afwisselend leven hebben, open staan voor wat nieuw, onbekend en onverwacht is, jezelf optimaal kunnen ontplooiën, fantasierijk en creatief zijn.

Verder wordt nog ingegaan op twee andere schalen. De eerste met de houding ten aanzien van een aantal aspecten van de vrouwenemancipatie. De tweede de opvatting met betrekking tot individuele vrijheid. De items waaruit deze schalen zijn opgebouwd, staan in de bijlage.

Er kan worden geconstateerd dat de verschillen zich concentreren op de mate waarin de twee centrale dimensies van het burgerlijk waardenpatroon worden onderschreven. De uitersten van het spectrum worden weer gevormd door enerzijds de punkers, anderzijds de discofans en corpsstudenten. Naarmate men meer sympathiseert met de maatschappijkritische groepen staat men afwijzender tegenover het burgerlijk waardenpatroon. De houding ten aanzien van de vredes-, antikernenergie- en milieuactivisten is, net als die ten aanzien van de groepen met alternatieve leefwijze, vooral geassocieerd met de economische dimensie van dit waardenpatroon. Hoewel de correlaties hier zwakker zijn, geldt verder dat een sterkere verbondenheid met deze groepen gepaard gaat met een sterkere binding met de altruïstische waarden die we hebben betiteld als 'zorg voor anderen' alsmede een wat grotere ontvankelijkheid voor de 'zelfontplooiingsideologie'. De mate van sympathie voor punkers en krakers blijkt daarentegen primair gerelateerd aan de meer persoonlijke dimensie van het burgerlijke waardenpatroon, dat wil zeggen de 'calvinistische' deugden van een goed gezinsleven, spaarzaamheid, stiptheid en dergelijke. Met de 'zorg-waarden' bestaat geen verband, wel gaat een grotere verwantschap met deze groepen, vooral met de punk-

Tabel 7: De stijlgroepen, waardenoriëntaties en opvattingen over man-vrouw gelijkheid (1: laag <-> 5: hoog)

Groepen	Waardenoriëntaties											
	1.		2.		3.		4.		Vrouwen-		Nadruk	
	Burger- lijkheid als persoonl. moraal		Burger- lijkheid als econom. moraal		Zorg voor anderen		Zelfont- plooiings- ideologie		eman- cipatie		op individuele vrijheid	
	r	X	r	X	r	X	r	X	r	X	r	X
<i>(1) Maatschappijkritische groepen:</i>												
Vredesbew.	-.30	3.3	-.43	3.2	.20	4.1	n.s.	4.2	.49	4.2	.28	4.2
Antikernen.	-.31	3.2	-.40	3.2	.17	4.0	.12	4.3	.46	4.2	.25	4.3
Milieubew.	-.28	3.3	-.40	3.3	.21	4.0	.12	4.3	.39	4.0	.28	4.2
Krakers	-.45	2.9	-.40	2.9	n.s.	4.0	.20	4.3	.44	4.5	.31	4.4
Alternatievel.	-.26	3.1	-.43	2.9	.24	4.2	.17	4.4	.39	4.3	.27	4.3
Punkers	-.45	2.5	-.35	2.8	n.s.	3.8	.30	4.4	.43	4.4	.34	4.5
Pol. geweld	(-.36)	(2.6)	-.26	(2.5)	-.19	(3.3)	.20	(4.6)	.13	(3.7)	.16	(4.4)
<i>(2) Conservatieve groepen:</i>												
Discofans	.37	3.8	.36	3.8	n.s.	3.9	-.15	4.1	n.s.	3.8	-.17	3.9
Corpsstud.	.36	3.8	.37	3.7	n.s.	3.9	-.15	4.1	-.22	3.8	-.14	4.0
Voetbalfans	.24	3.6	.22	3.7	n.s.	3.9	n.s.	4.2	-.12	3.6	n.s.	4.0
Rechts-extr.	(.33)	(4.4)	.22	(4.1)	n.s.	(4.0)	n.s.	(4.2)	-.23	(2.4)	-.13	(3.9)
<i>(3) Apolitieke groepen:</i>												
Motorfans	.24	3.7	.13	3.7	n.s.	3.8	.13	4.4	-.15	3.2	n.s.	4.0
Fans popgr.	.11	3.5	.11	3.5	n.s.	4.0	n.s.	4.2	n.s.	3.8	.10	4.1
Rockers	n.s.	3.5	n.s.	3.4	n.s.	3.9	n.s.	4.2	n.s.	3.6	.12	4.3

Burgerlijkheid als persoonlijke moraal (item rest $\geq .57$; alpha = .83; X = 3.5; s = .82)

Burgerlijkheid als economische moraal (item rest $\geq .44$; alpha = .81; X = 3.4; s = .76)

Zorg voor anderen (item rest $\geq .45$; alpha = .75; X = 4.0; s = .65)

Zelfontplooiingsideologie (item rest $\geq .45$; alpha = .82; X = 3.9; s = .83)

Vrouwenemancipatie: (item rest $\geq .45$; alpha = .82; X = 3.9; s = .83)

Nadruk op individuele vrijheid: (item rest $\geq .37$; alpha = .62; X = 4.1; s = .71)

stijl, samen met een sterkere hang naar zelfontplooiingswaarden. De conservatieve stijlgroepen vormen ook ditmaal het spiegelbeeld van de maatschappijkritische groepen; ten dele en in mindere mate geldt hetzelfde voor de motor- en popgroepenfans. Een grotere ontvankelijkheid voor deze groepen gaat gepaard met een sterkere binding met de beide burgerlijke waardendimensies. Met het 'zorg voor anderen'-cluster bestaat geen relatie. De elementen van de 'zelfontplooiingsideologie' worden, naarmate men zich sterker verwant acht met discofans of corpsstudenten, wat minder belangrijk gevonden; voor de motorfans geldt evenwel het omgekeerde.

De opvattingen van de respondenten over vrouwenemancipatie zijn vrij goed voorspelbaar vanuit hun houding ten aanzien van de maatschappijkritische groepen; met de overige groepen bestaan geen of nauwelijks relevante relaties. Met betrekking tot de gehechtheid aan individuele vrijheden stellen we vast dat er een positieve relatie bestaat met vooral de sympathie voor punkers en krakers.

4. Conclusies en discussie

In de pers is steeds in ruime mate aandacht besteed aan de nieuwste trends in jeugdland, doorgaans via een combinatie van fascinatie met de taboe-doorbrekende en status-quo ondermijnende aspecten van nieuwe stijlen en kleurrijke beschrijvingen van al de buitenissigheden waarmee deze omkleed zijn. Zo kan men trophenhelm en kapmes thuis laten en kunnen verre volkeren en exotische stammen ook in het buurthuis om de hoek worden aangetroffen. Binnen het wetenschappelijk onderzoek naar jeugdculturen is het accent tot dusver voornamelijk gelegd ofwel op een analyse van de sociologische wortels ervan, ofwel op een meer esthetiserende, ontwikkelingspsychologische interpretatie van de concrete uitingsvormen ervan. Voor de eerste benadering staan de studies van het Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS) te Birmingham model. Daarin wordt – zeker tot en met de jaren zeventig – ruime aandacht gegeven aan de klassebasis van jeugdsubculturen en hun bredere maatschappelijke achtergrond en implicaties. De tweede invalshoek vinden we vooral bij Duitse auteurs als Hartwig (1980) en Zinnecker (1982, 1983). Het zijn bovenal de onderzoekers van het CCCS die steeds hebben gewezen op de nauwe verwevenheid van de concrete vormen waarin jeugdsubculturen zich manifesteren met de maatschappelijke positie en oriëntatie van de participanten. Daarbij legden zij het accent op subculturen die ontstonden vanuit de lagere sociale strata en op de studie naar de wegen waarlangs deze een symbolische oplossing trachten te creëren voor de maatschappelijke en psychologische contradicties in hun leefsituatie.

Jongeren vormen een bevolkingsgroep die zich als het ware in de wachtkamer van de politieke en maatschappelijke participatie bevindt. Sterker dan de meeste volwassenen zijn zij afgesloten van de maatschappelijke machtsmiddelen en het ontbreekt hun doorgaans ook aan de financiële middelen hun leven in die mate naar hun hand te zetten als voor de ouderen die 'geseteld' zijn doorgaans mogelijk is. Deze positie tussen 'beschermde kinderjaren' en nog niet (volledig) deelgenoot zijn aan de volwassenenprivileges dwingt hen als het ware hun idealen, kritiek, ervaringen en overtuigingen langs symbolische weg uit te dragen, of deze nu gaan in de richting van een verzetshouding en van maatschappelijk protest, danwel van maatschappijbevestiging en accentuering van de exclusiviteit van de klasse waaruit zij voortkomen.

In dit artikel werd een poging ondernomen ideologie en utopie binnen de we-

reld van de jeugdsubculturen op het spoor te komen. Er is gewezen op de belangrijke rol die de media vermoedelijk spelen bij de introductie en popularisering van jeugdsubculturen in een importland als het onze. Oorspronkelijk stammen vrijwel alle toonaangevende jeugdsubculturen uit de lagere sociale strata van de Angelsaksische landen, Engeland voorop. Met de oversteek overzee en de internationale verspreiding verliezen ze doorgaans veel van hun agressieve, exclusieve en rebelse lading, hetgeen onder andere als effect heeft dat ze ook voor de Europese middenklasse-jeugd toegankelijk worden. Dit is de reden waarom in het voorgaande de termen 'groepsstijlen' en 'jeugdstijlen' werden gebruikt, ter onderscheiding van de subculturen waaruit de meeste oorspronkelijk zijn voortgekomen. Hoe ver gaat echter de ideologische ontmanteling van de subculturele stijlen? Is het zo dat ze volledig verwateren tot de laatste mode, die men zich zonder enige ideologische verwijzing aanschafft omdat de betreffende kledij, haardracht, muziek, accessoires of omgangsvormen, het betreffende taalgebruik of gedrag nu eenmaal 'in' zijn? Of is het daarentegen zo dat de stijlen, hoewel meestal losgeraakt van hun klassebasis, wel degelijk in hoge mate indicatief blijven voor de ideologische positie die men wil innemen, de wijze waarop men zichzelf plaatst in politiek opzicht, de maatschappijvisie die men huldigt en de waarden die men nastreeft?

We menen plausibel te hebben gemaakt dat dit laatste, althans voor een aantal groepsstijlen, het geval is. Het zich ertoe bekennen vormt een markeringspunt van de eigen politieke en maatschappelijke identiteit, ten aanzien van de wereld der volwassenen en niet in het minst ook ten aanzien van de leeftijdgenoten. Wie als een punker door het leven gaat, zelfs wie zich als een geestverwant bestempelt van de punkstijl, geeft daarmee iets te kennen over zijn politieke attitude, zijn maatschappijvisie, zijn toekomstbeeld en zijn waardenoriëntatie. Dit geldt eveneens voor wie zich rekent tot de 'disco's' of wie corpsstudenten als referentiegroep hanteert.

Onderzoek naar politieke attitudes onder jongeren bedient zich te vaak van abstracta en de operationalisering dreigen te ver verwijderd te blijven van de concrete leefwereld van de respondenten. Ideologische debatten worden onder jongeren slechts bij uitzondering gevoerd via verbale steekspelen, het volgen van actualiteitenrubrieken, het uitbrengen van zijn stem of het lidmaatschap van politieke verenigingen – zoals bij veel volwassenen het geval is. Ze drukken zich uit via de 'media van de straat' en de kanalen die jongeren ter beschikking staan via de jeugdcultuur. De hier gekozen invalshoek van de groepsstijlen is een van de wijzen waarop deze discussie en ideologische plaatsing zich publiekelijk manifesteert: op schoolpleinen, in jongerencafés, via televisieprogramma's, in boutiques en platenzaken.

Noten

1. Aan de rol van de media in de geschiedenis van subculturele stijlen is door verschillende auteurs uitgebreid aandacht geschonken (onder anderen Cohen en Young 1973; Hall en Jefferson 1982: 75 e.v.; Hebdige 1979). In combinatie met de inmiddels omvangrijke tak van de industrie die specifiek gericht is op de jongerenmarkt, kunnen ze een aanzienlijke invloed uitoefenen. Men denke in dit verband bij voorbeeld aan de introductie van de term 'nozem' door de journalist Vrijman op 20 augustus 1955 in *Vrij Nederland* (Koekoek 1985: 39 e.v.).

2. Uit een nadere analyse op onze gegevens blijkt dat de hier gepresenteerde samenhang tussen jeugdstijlen en Cantril-score op dezelfde wijze bestaat tussen politieke voorkeur en Cantril-score. Zie: A. van den Hurk 1989: 40-41.

Geraadpleegde literatuur

- Bork, R. van, en J. Jacobs (1986), *Popmuziek. Het geluid van jongeren*. Muiderberg.
- Brake, M. (1980), *The sociology of youth culture and youth subcultures*. Londen.
- Bucher, W., en K. Pohl (red.) (1986), *Schock und Schöpfung. Jugendästhetik im 20. Jahrhundert*. Darmstadt en Neuwied.
- Cantril, H. (1965), *The pattern of human concerns*. New Brunswick, N.J.
- Clarke, J. (1982⁴), Style. In: S. Hall en T. Jefferson (red.), *Resistance through rituals. Youth subcultures in post-war Britain*. Londen 1982⁴, 175-191.
- Clarke, J., en T. Jefferson (1978³), *Working class youth cultures*. In: G. Mungham en G. Pearson (red.), 138-158.
- Cohen, P. (1981²; oorspr.: 1972), Subcultural conflict and working class community. In: S. Hall, D. Hobson, A. Lowe en P. Willis (red.), *Culture, media, language*. Londen, 78-87.
- Cohen, S. (1973), *Moral panics and folk devils*. Londen.
- Cohen, S., en J. Young (red.) (1973), *The manufacture of the news. Deviance, social problems and the mass media*. Londen.
- Coleman, J.S. (1961), *The adolescent society*. New York.
- Gillis, J.R. (1980), *Geschichte der Jugend*. Weinheim/Basel.
- Hagendoorn, L., en J. Janssen (1983), *Rechtsomkeer. Rechtsextreme opvattingen bij leerlingen van middelbare scholen*. Baarn.
- Hall, S., en T. Jefferson (red.) (1982⁴), *Resistance through rituals. Youth subcultures in post-war Britain*. Londen.
- Harmsen, G. (1975 [1961]), *Blauwe en rode jeugd. Ontstaan, ontwikkeling en teruggang van de Nederlandse jeugdbeweging tussen 1853 en 1940*. SUN, Nijmegen.
- Hart, J. de (1990), *Levensbeschouwelijke en politieke praktijken van Nederlandse middelbare scholieren*. Kampen.
- Hartwig, H. (1980), *Jugendkultur. Ästhetische Praxis und Pubertät*. Reinbek bei Hamburg.
- Hebdige, D. (1979), *Subculture. The meaning of style*. Londen/New York.
- Hurk, A. van den (1989), *Jongeren in de jaren '80. Waarden, wensen en verwachtingen*. Doctoraalscriptie KU Nijmegen.
- Ingham, R., (red.) (1978), *Football hooliganism*. Londen.
- Janssen, J., en P. Voestermans (1978), *De vergruisde universiteit. Een cultuurpsychologisch onderzoek naar voorbij en actuele ontwikkelingen in de Nijmeegse studentenwereld*. Nijmegen.

- Janssen, J. (1980), Bewogen beweging. De Nederlandse studentenbeweging: meer verleden dan toekomst? In: J.M.G. Thurlings e.a., *Institutie en beweging*. Deventer, 182-134.
- Janssen, J. (1991), Studentencultuur: the return of the repressed. *Rekenschap* 38, 1, 12-22.
- Janssen, J., en M. Prins (1991), Jeugdsubculturen binnenste buiten: een onderzoek naar de homologie van jeugdsubculturen. *Jeugd en samenleving* 21, 1/2, 194-212.
- Jugendwerk der Deutschen Shell (1982), *Jugend '81. Lebensentwürfe, Alltagskulturen, Zukunftsbilder*. Opladen.
- Kilpatrick, F.P., en H. Cantril (1960), Self-anchoring scaling; a measure of individuals' unique reality worlds. *Journal of individual psychology* 16, 158-173.
- Koekkoek, J. (1985), *I know it's only rock and roll, but I like it*. Nijmegen.
- Mannheim, K. (1928), Das Problem der Generationen. In: *Kölner Vierteljahreshefte für Soziologie* 7, 2, 157-185; 3, 309-330.
- Masur, G. (1965), *Propheten von Gestern. Zur europäischen Kultur 1890-1914*. Frankfurt am Main.
- Miermans, C. (1955), *Voetbal in Nederland*. Assen.
- Mungham, G., en G. Pearson (red.) (1978³), *Working class youth culture*. Londen.
- Murdock, G. (1974), Mass communication and the construction of meaning. In: N. Arnis-tad (red.), *Reconstructing social psychology*. Harmondsworth.
- Parsons, T. (1954; oorspr.: 1942), Age and sex in the social structure of the United States. In: T. Parsons, *Essays in sociological theory*. New York en Londen, 89-103.
- Schreuder, O. (1981), *Sociale bewegingen. Een systematische inleiding*. Deventer.
- Sikkema, P. (1987), *Jeugd '87. Psychografische stijlen en levensstijlen van jongeren*. Interview/Burke.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (1982), *Sociaal en cultureel rapport 1982*. 's-Gravenhage.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (1986), *Sociaal en cultureel rapport 1986*. 's-Gravenhage.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (1988), *Sociaal en cultureel rapport 1988*. 's-Gravenhage.
- Taylor, I., en D. Wall (1978³), *Beyond the skinheads: comments on the emergence and significance of the Glamrock Cult*. In: G. Mungham en G. Pearson (red.), 105-123.
- Tenbruck, F.H. (1965), Moderne Jugend als soziale Gruppe. In: L. Friedeburg (red.), *Jugend in der modernen Gesellschaft*. Keulen/Berlijn.
- Thrasher, F.M. (1927), *The gang*. Chicago.
- Veugelers, W. (1983), Alleen voetbalsupporters vallen nog aan. Voetbal en culturele strijd. *Ter Elfder Ure* 27, 3, 549-572.
- Whyte, W.F. (1955), *Street corner society. The social organisation of a Chicago slum*. Chicago.
- Willis, P. (1978), *Profane culture*. Londen, Healy en Boston.
- Wyneken, G. (1919), Der Kampf für die Jugend. In: *Gesammelte Aufsätze*. Jena.
- Zinnecker, J. (1982), Die Gesellschaft der Altersgleichen. In: *Jugendwerk der Deutschen Shell*. Opladen, 422 e.v.
- Zinnecker, J. (1983), Accessoires – Ästhetische Praxis und Jugendkultur. In: *Jugendwerk der Deutschen Shell* (red.), *Näherungsversuche Jugend '81*. Opladen, 15-312.

Bijlage: kenmerken van schalen die niet in de tekst zijn weergegeven

Onderschrijving van negatieve aspecten van de moderne samenleving.

Range: 1 $\leftrightarrow$ 5; item rest $\geq$.32; alpha = .55; X = 2.7; s = .67.

Items:

1. De moderne samenleving heeft ertoe geleid dat de mensen geen raad meer weten met de betekenis van dood en lijden
2. De moderne samenleving roept agressie in mensen op
3. De moderne samenleving belemmert de toekomstkansen van jongeren
4. De moderne samenleving maakt dat de mensen zich nergens meer echt thuis voelen

Onderschrijving van positieve aspecten van de moderne samenleving.

Range: 1 $\leftrightarrow$ 5; item rest $\geq$.32; alpha = .52; X = 3.1; s = .72.

Items:

1. De moderne samenleving heeft over het geheel genomen het geluk van de mensen bevorderd
2. De moderne samenleving zorgt dat de mensen realistischer zijn en minder geneigd te vertrouwen op schijnzekerheden en illusies
3. De moderne samenleving heeft tot maximale democratie en een ongekennde mate van inspraak geleid

Politiek wantrouwen.

Range: 1 $\leftrightarrow$ 5; item rest $\geq$.40; alpha = .84; X = 3.2; s = .69.

Items:

1. In Den Haag zijn ze te weinig op de hoogte van wat er werkelijk onder de mensen leeft
2. Politici letten te veel op het belang van machtige groeperingen, in plaats van op het algemeen belang
3. De meeste politici bekommeren zich voornamelijk om hun carrière, macht en status
4. Politieke beslissingen worden te vaak in het geheim genomen
5. Er zijn heel wat mensen met topposities in het bedrijfsleven die incapabel zijn voor het werk dat ze moeten doen
6. De mensen die het hier voor het zeggen hebben, ontspringen meestal de dans
7. De politieke partijen zijn alleen maar geïnteresseerd in mijn stem en niet in mijn mening
8. De Nederlandse justitie meet nogal eens met twee maten
9. Ons zogenaamde democratisch bestel is een wassen neus

Opvattingen over vrouwenemancipatie.

Range: 1 $\leftrightarrow$ 5; item rest $\geq$.45; alpha = .82; X = 3.9; s = .83.

Items:

1. Er zouden meer vrouwen in de politiek actief moeten zijn
2. Het feminisme heeft veel goeds bewerkstelligd
3. Er zitten te weinig vrouwen in belangrijke functies in het bedrijfsleven
4. Opgaven in gezin en huishouden komen meer overeen met het wezen van de vrouw dan opgaven in de beroepswereld (gespiegeld)

Nadruk op individuele vrijheid.

Range: 1 $\leftrightarrow$ 5; item rest $\geq$.37; alpha = .62; $\bar{X}$ = 4.1; s = .71.

Items:

1. De overheid moet de mensen zoveel mogelijk de vrijheid bieden te leven zoals ze dat zelf willen
2. Iedereen mag van mij doen wat hij of zij wil, zolang het anderen maar niet schaadt
3. Ieder moet vrij zijn te leven zoals hij of zij dat het beste vindt